

Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai

EGY HÁLÁCHÁÉRT MUNKÁLKODÓ TÖRTÉNETÍRÓ NEOLÓG RABBI TÖRTÉNELMI MŰVEIBŐL JELENT MEG VÁLOGATÁS

Tavaly jelent meg egy kétkötetes mű Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai címmel A zsidó XIX. század című sorozat nyitódarabjaként. Groszmann Zsigmond (1880–1945) budapesti neológ rabbi volt, aki történelmi és háláchikus, zsidó jogi cikkeket és állásfoglalásokat írt. Az Infopoly Alapítvány gondozásában megjelent két kötetben a történelmi írásokból válogat a szerkesztő, Dombi Gábor. Az első kötet nagyobb tanulmányokat tartalmaz, a második pedig cikkeket és rövidebb írásokat mutat be. OBERLANDER BÁRUCH ÍRÁSA

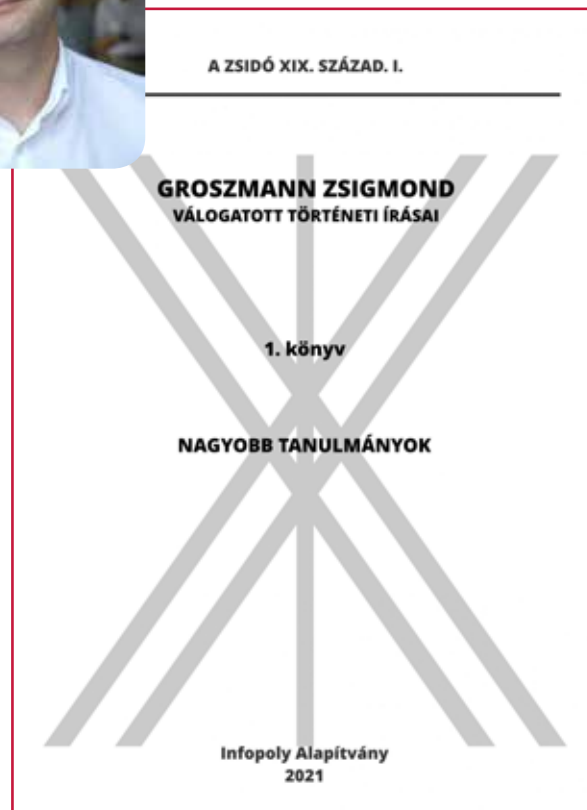
MENNYIRE VOLT GROSZMANN „MEGBÍZHATÓ”?

Groszmann Zsigmond munkásságával akkor ismerkedtem meg mélyrehatóbban, amikor kb. 2012-ben Amerikából azzal kerestem meg egy modern ortodox rabbi professzor, hogy mondjak véleményt arról, hogy Groszmann rabbi mennyire volt „megbízható”. Kíváncsi lettem, miért érdekes számára egy majdnem hetven éve elhunyt rabbi megbízhatósága, mire elmondta, hogy egy olyan ember ügye került elé, akinek a nagymamája Groszmann Zsigmondnál tért be, ezért azt szeretne tudni, hogy Groszmann mennyire volt vallásos a kor neológ rabbijaihoz képest, ettől függött, hogy el tudja-e fogadni a betérést és a hozzá forduló embert zsidónak vagy sem. Megígértem, hogy utánanézek, és felhívtam Schweitzer József (1922–2015) professzort, akivel nagyon jó barátságban álltunk. Mikor arra kértem, hogy mondjon véleményt a helyzetről, azt mondta, hogy Groszmann nagyon is eltért a többi neológ rabbitól, mert állandóan a háláchával volt elfoglalva. Az amerikai rabbi professzor ennek az információnak nagyon örült és azt mondta, hogy ha van olyan eset, ahol el lehet térni az ortodox rabbinátusok gyakorlatától és elfogadni egy neológ betérést, akkor ez az.

Nagy érdeklődéssel vettem tehát kézbe a gyűjteményt, azonban sajnálattal vettem tudomásul, hogy a rabbi háláchikus munkássága egyáltalán nem kapott helyet benne. A könyvben negyven oldalt foglal el Groszmann bölcsészdoktori értekezése¹, amit egyáltalán nem zsidó témában írt. Jobban örültem volna, ha ezt a helyet inkább arra használták volna, hogy bemutassák Groszmann munkásságának a másik oldalát és került volna vallásjogi írás is a válogatásba.

Dombi Gábor

Ezzel együtt a két kötetben sok érdekes tanulmány található, melyek majdnem kizárólagosan a magyar zsidó történelemmel foglalkoznak. Groszmann munkássága már csak azért is fontos, mert neki még hozzáférése volt a Pesti Izraelita Hitközség akkori levéltárához, amikből érdekes dokumentumokat és adatokat publikált.

Így pl. a nagyobb tanulmányok között találhatóak olyan írások, mint *A pesti zsidóság második nemzedéke; A magyar zsidók V. Ferdinánd alatt; A magyar zsidók a XIX. század közepén*. Ezenkívül említeném még a *Peszách a nagy árvíz évében; Pesti zsidó katonák 1848 előtt; A régi pesti zsidó kórház* című írásokat, melyek különösen sok fontos adatot tartalmaznak.

A TEMETŐ FELSZÁMOLÁSÁNAK MENETE: EGY ELFELEDETT SZOKÁS

Több érdekes dolgot olvastam a könyvben. Kezdeném egy háláchához kapcsolódó témával. A második kötetben² szerepel egy 1910-ből származó cikk *A Váci úti temetőben nyugvó rabbik* címmel a temető felszámolása kapcsán. Ez szerepel a cikk végén. „Nyolc sírdomb emelkedik a Váci úti temető közepében: az egykori rabbik egykori híveik közt, és mindegyre ritkul a hívek sora. Szállítják őket egymás után nyugalmuk új helyére, a rákoskeresztúri temetőbe. Vallási törvényünk megkívánja, hogy a szellemi vezetők hült tetemei legutolsóknak maradjanak a földben, mely egy ideig pihenőt nyújtott nekik és híveiknek. Néhány hét múlva kiürül az egész temető, s utolsóknak szállítják el a nyolc férfiúnak maradványait az új temetőbe, hogy ott pihenjenek tovább”.

Bár úgy hivatkozik erre, mint olyan szokásra, melyet „vallási törvényünk megkíván”, én erről semmit nem láttam mind ez ideig, sem háláchaként, sem szokásként. Lehet, hogy abban az időben, amikor több temetőt felszámoltak, ez egy íratlan szabály volt, aminek nyomát már csak Groszmann írásában találjuk. Mivel azóta, főleg a rendszerváltás óta, hál’ Istennek, megkritkultak a temetőfelszámolások, talán elveszett ennek a szokásnak a nyoma, és csak ő örökölte meg.

Az első kötet 129. oldalán ugyancsak temetői témát tárgyal: „A pápai hitközség vezetői 1853-ban nem akarták megengedni, hogy egy sírkőre a héber felirat mellé még német sírfelirat is készíttessék, mert ezen újítás ellenkezik a tradícióval, sőt a polgári keltezés által pogány istennevek is a sírkőre kerülnének (Január = Janus, Március = Mars stb.) Az ügy a megyei hatóság elé került, mely elrendelte a német felirat alkalmazhatóságát”. Itt tehát hatalmi eszközzel kényszerítették a tradíciót követőket arra, hogy elfogadjanak egy attól való eltérést. Ez a hagyomány egyébként mind a mai napig él, és egy ortodox temetőben csak héber feliratú sírok találhatóak³.

JÁRVÁNY NEM SZÜNTETHETI MEG A HITÉLETET

Szintén a második kötetben⁴, *Történelmi visszaemlékezés* címmel olvasható az 1831-es kolerajárványról egy írás, amiben különösen tanulságosnak találtam az alábbiakat: „Nagy gondot okozott a hitközség vezetőségének, hogy az Orczy-házban is fellépett a járvány, minek foly-

tán az otlévő két templomot... be kellett csukni, mégpedig éppen az őszi nagyünnepek idejére. A hitközségi tanácskozásokat az iskola épületében tartották meg, az istentiszteletek céljaira pedig két nagy termet béreltek”. Vagyis még a járvány idején is gondoskodtak róla, hogy legyen közösségi ima, nem csak egyszerűen bezártak és megszüntették a hitéletet.

AZ ELFOGULT TÖRTÉNÉS

Olvasva Groszmann cikkeit, szembetűnő, hogy ő maga is része volt annak a történelemnek, amiről írt: személyesen ismerte a szereplőket, járt és dolgozott azokban az intézményekben, amelyek műveiben megjelennek. Azonban ez a legnagyobb hiányossága is egyben: nem törekszik a történetek objektív bemutatására, hanem saját szemszögéből, a saját érzelmi megközelítésén keresztül mutatja be azokat. Ez lehet válasz a szerkesztő felvetésére is, amit a bevezető tanulmányban említ⁵ arról, hogy bár Groszmann rengeteget írt, az utókor nem nagyon ismeri a nevét. A történetírónak objektivitásra kell törekednie – és bár igaz, hogy nincs közöttünk olyan, akinek nincs saját véleménye, semmiképpen nem jó, ha minden sorból kitűnik az előítélete. Ezt két példán mutatnám be: az egyik a haszidizmusról alkotott véleménye, a másik a zsidók körében a magyar nyelv terjesztésének fontossága.

Groszmann Budapesten született és egész életében itt is élt, így közelről valószínűleg nem ismerte a haszidokat, azonban erős előítéletekkel viseltetett irántuk, ahogy ez kitűnik az írásaiból, pl.: „...üldözött zsidó lakói közt is sokan szellemi sötétségbe jutottak. E szellemi sötétség talajából burjánzott ki a „chaszidim” jámborok szektája, kiknek abban állott jámborsága, hogy munkakerülő tétlenségben töltötték napjaikat, húst nem ettek, sokat böjtöltek és a szellemi megtisztulás jeléül gyakran fürödtek, hittek védőangyalokban és a pusztító ördögben”⁶, illetve a következőt írta Lichtenstein Hilél (1814–1891) szikszói majd kolomijai rabbiról: „A konzervatívok, kik a chaszideus Reb Hillelnek s elvtársainak terrorizmusa alá kerültek... A rebbe, kit a haladók egy második Amiensi Péternek neveztek...”⁷, a furcsa ebben az, hogy Lichtenstein rabbi nem volt rebbe, nem is volt chaszid, hanem egy magyar askenáz rabbi.

Jót tett volna Groszmann emlékének, ha Dombi erős szerkesztésnek veti alá ezeket az írásokat, azonban az eredeti szöveg megjelentetésével hiteles kordokumentumot tár elénk, ami rávilágít az ortodox-neológ különválás hangulatára és az azt övező indulatokra is. Írásai jól mutatják, milyen tévhiteket és babonákat vettek készpénznek a haszidokkal és a konzervatívokkal kapcsolatban a magukat haladó szellemiségűnek tartó zsidók. Ezekből megérthetjük, hogy miért volt lehetetlen a békülés a felek között.

Sok neológ rabbihoz hasonlóan Groszmann is szíven viselte a magyar nyelv terjesztését. „Az 1840. év Peszách ünnepén nagy jelentőségű papi tanítás hangzott el az akkor németajkú Pest városa zsidó templomának szószékéről. Schwab Löb főrabbi [1794–1857] beható

szavakkal buzdította híveit a magyar nyelv megtanulására, a magyarosodásra. »Nemcsak anyagi érdekünk, de kötelességünk is ez a haza iránt, mert csak a magyar nyelv által tehetjük magunkévá a magyar szellemet is« – hirdette immár közel száz év előtt az ékesszavú, lelkes rabbi” ezt a „papi tanítást” Groszmann újra és újra leírta különböző cikkekben⁸. Azonban máshol⁹ el kell ismernie, hogy Schwab rabbinak „idegen volt a magyar nyelv”. Érdekes dolog az, hogy a neológia első nemzedékének több nagy alakja sem tudott magyarul, Schwab mellett, aki a kezdeményezője volt a Dohány templom építésének, pl. Bloch Mózes rabbi (1815–1909), a rabbi képző első rektora sem¹⁰.

A FORRÁSOK SZERKESZTÉSE

Dombi Gábor nagyon gondosan látta el lábjegyzetekkel az anyagot, minden idézetet és forrást ellenőrzött és összevetette őket az eredetivel. Az idegen nyelvű, németül¹¹, latinul vagy héberül írt idézeteket lefordította magyarra. A válogatás elejére bevezető tanulmányokat készített, melyek fontos kiegészítői a köteteknek, a hibákat pedig további lábjegyzetben javította. A lábjegyzetek követését azonban nehezíti, hogy azok számozására egy bonyolult rendszert talált ki, így egymást követően szerepelnek különböző számú lábjegyzetek: DG1, NE3, HEB2, LAT1.

Dombi több pontatlanságra rámutat, ám nem minden javítása megalapozott. Pl. az első kötet 118. oldalán szerepel a Strasser D. L. név, az ehhez kapcsolt lábjegyzet: „Helyesen: Strasser Dávid Júda”. Erre a szerkesztő megjegyzéseiben¹² is kitér, hogy miért lett Strasser Dávid Júdából D. L. A válasz azonban nagyon egyszerű: a hivatalos héber neve ugyan Dávid Júda volt, de mindenki Dovid Lébnek szólította, mivel a Léb (jiddisül oroszán) a Júda¹³ egyfajta beceneve¹⁴. Groszmann tudta, hogy az élők hogyan szólították Strasser rabbit, ugyanúgy, ahogy tudta, hogy Szofer-Schreiber Ábrahám Smuél Benjámin (1815–1872), a pozsonyi rabbi mindenki Benjámin Wolfnak szólította¹⁵. Ennek kapcsán azonban Dombi nem jegyezte meg, hogy a szerző itt eltért a pozsonyi rabbi hivatalos nevével.

Dombi megjegyzi¹⁶, hogy „Egyelőre nincs magyarázatunk arra sem, hogy az esetek túlnyomó többségében Groszmann miért nevezte a jesivát »jesiba«-nak, illetve miért írta Schwab Löw nevét következetesen »Löb«-nek”. Tovább lehetne itt sorolni a kérdéseket, hogy miért írta a pozsonyi rabbi könyvének nevét „Ketáb Szófer”-nak¹⁷ és a Schlesinger Ákivá Jozsef rabbi (1837–1922) könyveit „Naár ibri... Léw ibri...”-nek¹⁸. Mind a négy esetből úgy tűnik, hogy Groszmann a ך (vél) betűt b-nek írta át. Talán így magyarosabbnak gondolta.

SZÓSZEDET SEGÍTI AZ OLVASÁST

A kötetek végén a kevésbé ismert kifejezéseket szószedetben magyarázza meg, ami nagyban segíti az olvasót. Az egyik esetben¹⁹ még az én magyarázatomat is idézi. Van azonban, ahol pontosításra szorul a definíció. Ilyen pl. hogy a *dársán*²⁰ az helyesen az, aki *drósét* mond a zsinagógában. A *Hágádá sel Peszách*²¹ nem „peszáchi legenda”, hanem magának a könyvek a neve, amiben a történet le van írva. A *mázkirt*²² nem Szukkot utolsó napján, hanem az utolsó előtti napon, Smini áceretkor mondjuk. További tévedés, hogy a könyvben szereplő magyarázattal ellentétben a *Sulchán áruach*²³ nem nagyon foglalkozik a büntetőjoggal. A *minján*²⁴, bár valóban tízfős imádkozó közösséget jelent, más kontextusban imaházra, kiszínagógára is használják, ebben az értelemben használja Groszmann is. Az *ászifát hákáhál*²⁵ csak közösségi gyűlést jelent, és nem a közösség összegyűjtését. Néhol hibásan vannak leírva a héber szavak²⁶, ironikus módon éppen a tévedéseket jelentő héber שגיאות szó tévesen שגיאותnak van írva...²⁷

Befejezésül szeretnék köszönetet mondani Dombi Gábornak a két szép kötetért, amelyekből sok érdekes és hasznos dolgot tanultam. Kívánom, hogy a sorozat mielőbb szaporodjon további, legalább ennyire érdekes kötetekkel.

¹ Első kötet 247–277. oldal; ² 13–15. oldal; ³ Lásd *MáHáRáM Sik* responsum CM 56. fejezet; *Sáárv cedeK* responsum JD 199. fejezet; *Nité Gávriél - Avélut* 2. kötet 66:9–10.; ⁴ 95–96. oldal; ⁵ 14. oldal; ⁶ 2. kötet 10. oldal. Lásd még *uo.* 16. oldal; ⁷ 1. kötet 138–139. oldal; ⁸ 2. kötet 219. oldal. Lásd még 1. kötet 58. oldal; 2. kötet 112., 252. oldal; ⁹ 1. kötet 58. oldal; ¹⁰ Lásd még *A rabbi válaszol* 3. kötet 184. oldal; ¹¹ A 2. kötet 140. oldal 13. lábjegyzetben véletlenül lemaradt a fordítás; ¹² *Uo.* 26. oldal; ¹³ Az *IMózes* 49:9. alapján; ¹⁴ *Sulchán áruach EH, Bét Smuél - Sémot ánásim, Lámed*; ¹⁵ Lásd 1. kötet 73., 131., 138., 140. oldal; 2. kötet 54. oldal; ¹⁶ 1. kötet 27. oldal; ¹⁷ *Uo.* 131. oldal; ¹⁸ *Uo.* 138. oldal; ¹⁹ *Uo.* 292. oldal; *Chovér és Morénu*; ²⁰ *Uo.*; ²¹ *Uo.*; ²² *Uo.* 293. oldal; *Házkárá*; ²³ *Uo.* 294. oldal; ²⁴ 2. kötet 212. oldal HEB2.; ²⁵ *Uo.* 190. oldal HEB36.; ²⁶ Pl. *uo.* NE2: דקהלתינו; ²⁷ *Uo.* 183. oldal.